

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ДОНЕЦЬ ОЛЕКСАНДР БОРИСОВИЧ

УДК 336.77: 334.012.64

КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Ірпінь – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Університеті державної фіскальної служби України.

Науковий керівник доктор економічних наук, професор

Белінська Яніна Василівна,

Університет державної

фіскальної служби України,

завідувач кафедри міжнародної економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Вовчак Ольга Дмитрівна,

Державний вищий навчальний заклад

«Університет банківської справи»

Міністерства освіти і науки України,

завідувач кафедри банківської справи;

кандидат економічних наук, доцент

Адамик Богдан Петрович,

Тернопільський національний економічний

університет

Міністерства освіти і науки України,

декан факультету банківського бізнесу.

Захист відбудеться «8» грудня 2017 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01 Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, Україна, Київська область, м. Ірпінь, вул. Садова, 53.

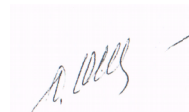
З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, Україна, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

Автореферат розісланий «7» листопада 2017 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради,

доктор економічних наук, професор

С. В. Онишко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з найгостріших проблем України є стагнація малого і середнього бізнесу (МСБ), який в зарубіжних країнах відіграє роль потужної сили соціально-економічного розвитку. Ключовою перешкодою на шляху його розвитку є обмеженість власних фінансових ресурсів, що й зумовлює потребу у запозичених коштах. У сучасній фінансовій системі основними суб'єктами кредитних відносин є банки, що визначає домінування банківського кредиту. Така ситуація особливо характерна для України, де суб'єктам господарювання доступний лише банківський кредит. Проте в умовах кризи банки істотно скоротили кредитування МСБ, що утруднює подолання економічної кризи.

Проблеми кредитування малого і середнього бізнесу досліджувалися багатьма науковцями. Системні дослідження кредиту та підприємництва беруть свій початок у працях А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Мілля. Розвиток їх ідей міститься у працях К. Маркса, А. Маршалла, Й. Шумпетера, І. Фішера. Концептуальні ідеї стосовно застосування кредитних важелів щодо стимулювання підприємницької діяльності належать М. І. Туган-Барановському, Дж. М. Кейнсу, М. Фрідману. Сьогодні проблема кредитної підтримки малого і середнього бізнесу досліджується вітчизняними вченими серед яких Б. Адамик, Я. Белінська, З. Варналій, О. Вовчак, А. Гальчинський, І. Гуцал, О. Дзюблук, О. Євтухов, В. Лагутін, Б. Луців, В. Міщенко, А. Мороз, М. Пуховкіна, М. І. Савлук, Т. Смовженко, С. Моїсєєв, Д. Смилов, В. Усоскін і багатьма іншими.

Відаючи належне високій науковій цінності праць зазначених учених з досліджуваної проблематики, питання кредитування малого і середнього бізнесу в умовах системної кризи в Україні досліджено неповною мірою. У контексті цього, вивчення особливостей оцінки кредитоспроможності малих і середніх підприємств залежно від фази їх життєвого циклу, низького рівня їх інформаційного забезпечення, а також інформаційної підтримки обумовлюють необхідність подальших наукових досліджень цього напрямку. Велика соціально-економічна значущість розвитку кредитування малих і середніх підприємств зумовила вибір теми дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках планової науково-дослідницької теми кафедри міжнародної економіки Університету державної фіскальної служби України «Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0114U006380), у межах якої автором обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення державної підтримки банківського кредитування малого і середнього бізнесу шляхом розвитку системи надання гарантій та створення Державного фонду гарантій.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад й розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні.

Реалізація мети дослідження передбачає постановку та вирішення таких завдань:

- з'ясувати економічний зміст поняття «банківське кредитування малого та середнього бізнесу» та визначити його особливості;
- удосконалити класифікацію методів та інструментів банківського кредитування малого і середнього бізнесу;
- дослідити зарубіжний досвід розвитку кредитування МСБ;
- проаналізувати структуру та динаміку кредитування малого і середнього бізнесу в Україні;
- визначити напрями підвищення доступності овердрафту суб'єктам малого і середнього бізнесу;
- удосконалити методи оцінки кредитоспроможності з урахуванням специфіки малого і середнього бізнесу, зокрема кредитний скоринг;
- запропонувати підходи до вдосконалення інституційного та інформаційного забезпечення кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу;
- сформулювати рекомендації щодо гарантійної підтримки кредитування малих і середніх підприємств в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, що виникають в процесі кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти розвитку кредитування малого і середнього бізнесу в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, а саме: аналізу й синтезу – з метою дослідження сутності кредиту, тенденцій кредитування в Україні та обґрунтування особливостей банківського кредитування малого і середнього бізнесу; систематизації та класифікації – для виділення методів та інструментів банківського кредитування малого і середнього бізнесу; порівняння – для здійснення порівняльного аналізу підтримки кредитування малого і середнього бізнесу у зарубіжних країнах і в Україні; узагальнення результатів – при формуванні висновків; експертного оцінювання – для формування бальних оцінок позичальника в процесі кредитного скорингу та визначення кредитних продуктів, адекватних потребам малого і середнього бізнесу.

Інформаційною базою дослідження є офіційні статистичні дані Національного банку України, Державної служби статистики України, законодавчі акти, постанови Національного Банку та Кабінету Міністрів України, Світового Банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародного валютного фонду, Євростату, Федеральної Резервної Системи, напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з проблем банківського кредитування та розвитку малого і середнього бізнесу, що містяться у монографіях, спеціальній науковій літературі, матеріалах наукових і науково-практичних конференцій та семінарів, мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що визначають наукову новизну, полягають у наступному:

удосконалено:

– змістовне наповнення поняття «банківського кредитування малого і середнього бізнесу», під яким запропоновано розуміти сукупність фінансово-економічних відносин, що виникають в процесі руху позичкової вартості між банками й малими і середніми підприємствами. На відміну від попередніх визначень акцентовано увагу на тому факті, що специфіка діяльності малого і середнього бізнесу виводить його кредитування за межі суто фінансових відносин і зумовлює необхідність використання спеціальних методик, розробка яких визначає напрями наукового вирішення завдання активізації банківського кредитування МСБ;

– класифікацію методів та інструментів банківського кредитування малого і середнього бізнесу за рахунок використання в якості критерію фази життєвого циклу малого та середнього підприємства, що дозволяє краще оцінити ризики кредитування, підвищує об'єктивність оцінки кредитоспроможності;

– підходи до вдосконалення організації процесу надання овердрафту суб'єктам малого і середнього бізнесу шляхом застосування ймовірнісної моделі настання дефолту і врахування «стоп-факторів» (збитковості позичальника; величини чистих активів) та визначення ліміту овердрафту на основі моніторингу дебетового сальдо на рахунку позичальника, що дозволить знизити ризики та спростити отримання овердрафту;

набули подальшого розвитку:

– концептуальні підходи до розвитку системи кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу шляхом виокремлення її підсистем – фундаментальної, що містить стратегічну і базову складову, економіко-технологічної та організаційної, які складаються з управлінської й інформаційно-аналітичної складової. Це формує наукову основу для системного вирішення завдання розвитку кредитування МСБ в Україні;

– метод кредитного скорингу суб'єктів малого і середнього бізнесу за рахунок включення до його алгоритму процедури експрес-моніторингу ймовірності виникнення кризових ситуацій, яка, на відміну від існуючих, враховує фази життєвого циклу підприємства, та когнітивного аналізу на основі складання когнітивної карти, що демонструє як фактори ризиків, так і причинно-наслідкові залежності між ними. Це дозволить банку розвинути практику винесення професійного судження щодо рівня кредитоспроможності МСБ, визначити підприємства, яким може бути надана державна підтримка та посилити контроль за проблемними і простроченими кредитами;

– напрями вдосконалення інформаційного забезпечення банківського кредитування малого і середнього бізнесу на макрорівні – шляхом розробки спеціальної Програми інформаційної підтримки кредитування малих і середніх підприємств, що дозволить розширити обсяг і покращити якість інформації про фінансовий стан МСБ і на мікрорівні – через розвиток банками власної (оригінальної) методики оцінки позичальника із використанням даних управлінської звітності клієнта;

– рекомендації щодо розвитку системи гарантійної підтримки

кредитування малих і середніх підприємств шляхом формування контргарантійної установи, якою в роботі визначено Державний фонд надання гарантій (на першому рівні) і товариств взаємного гарантування вкладів та гарантійних установ місцевого рівня (на другому рівні), що сприятиме зниженню ризиків кредитування МСБ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій, спрямованих на активізацію банківського фінансування малого і середнього бізнесу в Україні з метою розширення його кредитування. Окремі висновки та результати використані в практичній діяльності:

– ПАТ «Перехідний банк «РВС БАНК» щодо удосконалення процедури скорингу шляхом застосування критеріїв віднесення позичальника суб'єкта малого і середнього бізнесу до стадій життєвого циклу, що надає можливість точніше оцінити ризики його мікрокредитування відповідно до стадії його життєвого циклу (довідка № 288/16-а від 12.05.2016);

– ПАТ «Перехідний банк «РВС БАНК» щодо вдосконалення управління ризиками кредитування малого та середнього бізнесу шляхом використання експрес-моніторингу виникнення кризових ситуацій при мікрокредитуванні на основі когнітивного моделювання. Складання когнітивної карти дозволить адекватно оцінити причинно-наслідкові залежності між факторами ризиків (довідка № 288/16 від 12.05.2016);

– ТОВ «МК 2016» щодо співпраці підприємства з банком та отримання консультативної допомоги для оформлення бізнес-плану та надання управлінської інформації для кращої оцінки ризиків кредитування, що дозволило підприємству отримати кредитну лінію за нижчими процентними ставками (довідка б/н).

Окремі результати дисертаційної роботи були використані в Університеті державної фіскальної служби України, що сприяли удосконаленню навчального процесу для підвищення якості підготовки фахівців за спеціальністю «Міжнародна економіка» (довідка № 2761/01-23 від 03.11.17).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є одноосібно виконаною завершеною науковою працею. Усі наукові результати, викладені в дисертації отримані автором особисто. Внесок здобувача у роботах, виконаних у співавторстві, наведено в опублікованих працях.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення дослідження апробовані на 6 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема «Проблеми сучасної економіки» (м. Запоріжжя, 2015); «Банківський та реальний сектор економіки фінансово-економічні аспекти взаємодії та перспективи розвитку» (м. Тернопіль, 2015); «Економіка в сучасних умовах: стан, проблеми та пошук шляхів їх подолання» (м. Львів, 2015); «Економіка в контексті інноваційного розвитку: стан та перспективи» (м. Ужгород, 2016); «Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanisms» (Tbilisi, Georgia, 2016); „Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин” (м. Одеса, 2016).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 15 наукових праць, у тому

числі 5 статей у фахових наукових виданнях, 1 – у науковому фаховому виданні України, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах (SCOPUS, EBSCOhost, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, Central and Eastern European Online Library), 1 стаття у зарубіжному виданні, 1 – в інших виданнях, 6 тез конференцій. Загальний обсяг публікацій складає 5,2 ум.-друк.арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 199 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертація містить 27 таблиць (з яких 5 займають 5 повних сторінок), 20 рисунків, (з яких 1 займає 1 повну сторінку), 16 додатків, розміщених на 32 сторінках. Список використаних джерел налічує 211 найменувань і розміщений на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкрито актуальність теми, визначено мету, завдання дослідження, його об'єкт і предмет, методи пізнання, сформульовані положення, які характеризують наукову новизну та практичне значення дисертаційної роботи.

У першому розділі **«Теоретичні засади кредитування малого і середнього бізнесу»** досліджено економічні функції малого і середнього бізнесу в економіці та структуру системи його кредитування, з'ясовано види банківського кредитування, проаналізовано світовий досвід розвитку кредитування малого і середнього бізнесу.

Малий та середній бізнес виконує низку важливих соціально-економічних функцій для розвитку країни, необхідних для виходу її з кризи. Ефективне виконання малим бізнесом соціальної та інноваційної функцій спроможне знизити гостроту проблеми безробіття та сприяти модернізації структури економіки. Однією з основних перешкод на шляху розвитку малого і середнього бізнесу є нестача власних фінансових коштів, що загострює його потребу у запозичених ресурсах. Гостра потреба малого та середнього бізнесу у кредитуванні, з одного боку, та труднощі отримання позичкових коштів у силу їх особливостей – з другого, визначають необхідність наукового пошуку шляхів розвитку кредитування малого та середнього бізнесу.

Дослідження підходів до трактування змісту кредитування та соціально-економічної сутності МСБ дозволило уточнити економічний зміст поняття «банківське кредитування малого та середнього бізнесу» як сукупності фінансово-економічних відносин, що виникають в процесі руху позичкової вартості між банками й малими та середніми підприємствами. Визначення специфічності цього виду банківського кредитування надає підстав для твердження, що дані відносини виходять за межі суто фінансових і включають державне регулювання та нормативно-правове й інформаційне забезпечення із застосуванням методик, адаптованих до особливостей МСБ.

У процесі дослідження визначено низку специфічних рис МСБ, що обумовлюють особливості його кредитування, а саме: потреба в невеликих і

коротких кредитах; завеликі ризики; низька якість бізнес-плану, проблеми із заставою; коротка кредитна історія (або її відсутність), висока вірогідність наявності тіньової бухгалтерії. Встановлено, що залежно від стадії життєвого циклу підприємства змінюються як потреби в коштах, так і ризики, очікувана прибутковість та доступність джерел фінансування. Тобто, якщо кредитування на початкових стадіях (кредити «старт-ап») – це високо ризикована діяльність для банку, що потребує нетрадиційних форм кредитування, то із розвитком підприємства кредити стають все більш традиційними.

Вищенаведені специфічні риси МСБ визначають характеристики кредитного портфелю банків, що його кредитують – короткостроковість, слабка забезпеченість, підвищені ризики за досить високої прибутковості, значні операційні витрати. Відтак розвиток кредитування МСБ потребує заходів щодо послаблення негативного впливу специфічних рис МСБ на кредитний портфель банків, що повинні застосовуватися на основі системного підходу.

На основі узагальнення наукових підходів до економічного кредитування МСБ запропоновано схему системи кредитування МСБ, яка поєднує три підсистеми (фундаментальну, економіко-технологічну та організаційну), та є сукупністю таких елементів як принципи, учасники (суб'єкти, об'єкти), процедури, методи та інструменти кредитування, планування і контролю цього процесу, а також кредитну інфраструктуру (рис. 1).

Усі елементи системи кредитування малого бізнесу тісно взаємопов'язані, взаємодія яких здатна задовольнити потреби малих підприємств у кредитних ресурсах. Водночас, вони гнучкі і можуть змінюватися відповідно до принципу індивідуалізації та клієнтоорієнтованості.

Найпоширенішим видом кредитування МСБ в Україні є банківське. Поміж його форм найбільшим попитом користується комерційний кредит, кредитна картка та кредитна лінія.

Серед видів кредитування на різних стадіях життєвого циклу МСБ найбільшим попитом користуються кредити на старт-ап, венчурне фінансування, проектне фінансування, овердрафт, мікрокредитування, кредити на поповнення основних коштів і оборотних засобів.

На основі проведеного аналізу світового досвіду розвитку банківського кредитування МСБ встановлено, що важливою умовою є державна підтримка.

Серед заходів, що можуть бути використані в Україні, визначено такі:

- розробка програм підтримки кредитування МСБ, адаптованих до його специфіки та вдосконалення механізму розподілу ризиків між різними інститутами підтримки малого бізнесу (досвід США);

- вдосконалення інституту гарантій – як з боку держави, так і гарантій з боку великих підприємств і створення товариств взаємних гарантій за прикладом ТВГ у Франції;

- створення спеціалізованої державної установи для страхування кредитних ризиків і розвиток консультування (досвід Німеччини);

- розробка системи поділу ризиків малих підприємств й розвиток мікрокредитування, у тому числі через кооперативи (досвід Китаю та Японії);

– сегментація бізнесу не тільки за кількісними ознаками діяльності фірми (великий, середній або малий бізнес), але і за регіональними та галузевими ознаками, що потребує формування мережі регіональних і спеціалізованих банків.

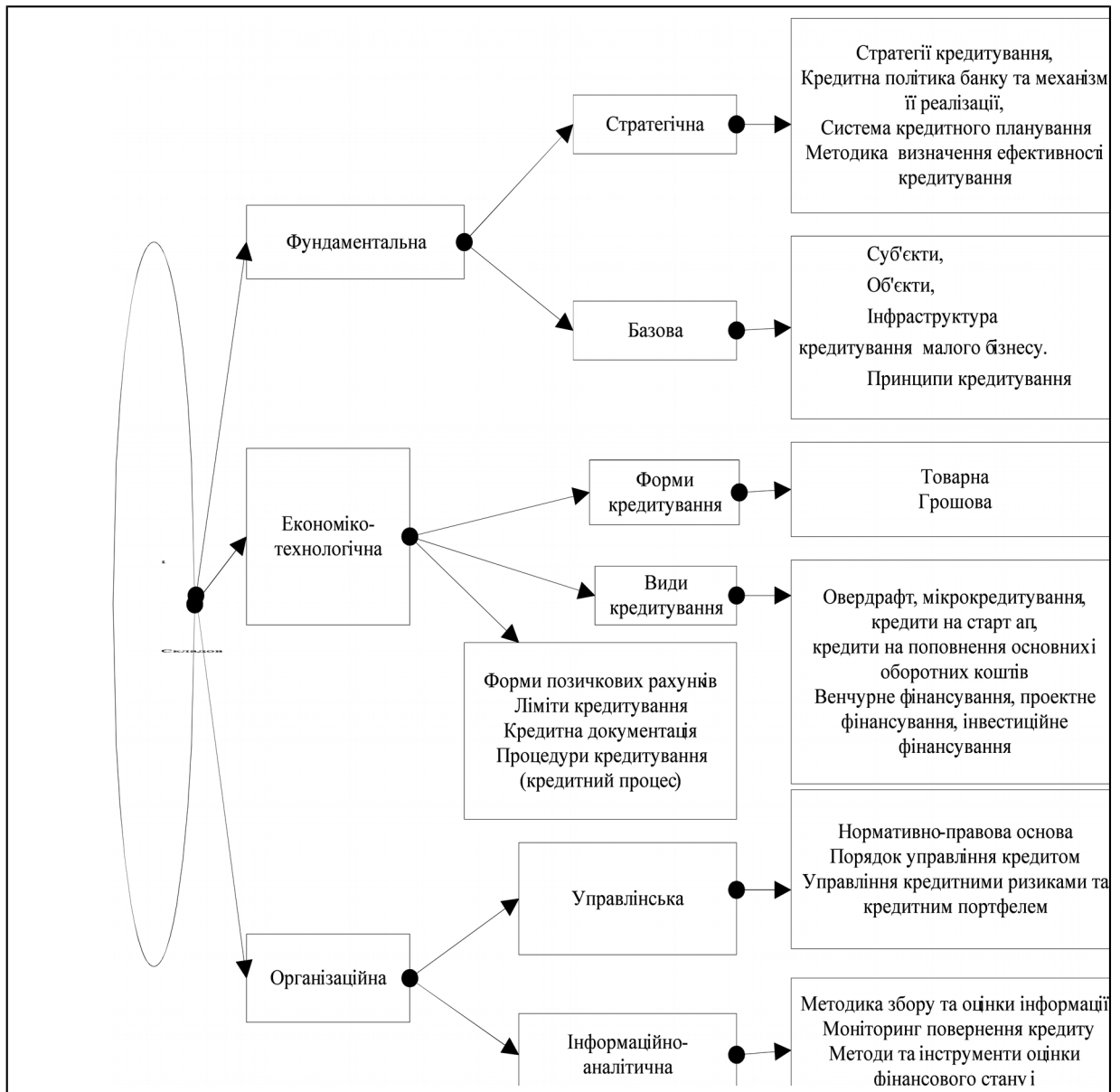

Рис. 1. Структура системи банківського кредитування МСБ

У другому розділі «**Практика банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні**» досліджено структуру й динаміку банківського кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу, проаналізовано методи оцінки їх кредитоспроможності та доступність окремих видів кредиту, зокрема, овердрафту.

Проведений аналіз структури і динаміки банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні засвідчив негативні тенденції: зростання процентних ставок за падіння прибутків МСБ у 2014–2015 рр. зробили кредити фактично недоступними для малих і середніх підприємців. Ці складних кризових умовах банківське кредитування МСБ в Україні характеризується: низьким

рівнем охоплення суб'єктів МСБ кредитними послугами банків – 80 % малих підприємств не використовують позики; домінуванням кредитів суб'єктам оптової та роздрібною торгівлі за фактичної відсутності кредитів інноваційним підприємствам, що не відповідає завданню модернізації економіки; скороченням термінів надання кредитів МСБ за відносно незначної частки прострочених кредитів; зростанням комплексності обслуговування МСБ з боку великих банків за недостатньої диверсифікації умов наданих кредитних продуктів.

Лідерами на ринку кредитування МСБ за обсягами портфелів є Райффайзен Банк Аваль, Укрсоцбанк, Укрсіббанк, Укрексімбанк, ПУМБ і Універсал Банк (табл. 1). Проте у зв'язку з хвилею банкрутств банків, ситуація на ринку кредитування МСБ постійно змінюється.

Таблиця 1

Банки – найбільші кредитори МСБ в Україні у 2015 році

№	Назва банку	Обсяг наданих кредитів, млн. грн	Частка в структурі наданих кредитів, %	Джерело інформації
1.	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	9000	26,4	Коментарі голови правління
2.	УКРСОЦБАНК	3500	10,3	Оцінка АУБ
3.	УКРЕКСІМБАНК	2101	6,2	Розрахунок базується на інформації з відкритих джерел
4.	УКРСІББАНК	1934	5,7	Оцінка АУБ
5.	ПУМБ	1683	4,9	Дані банку
6.	УНІВЕРСАЛ БАНК	1600	4,7	Оцінка АУБ
7.	ПРОКРЕДИТ БАНК	1485	4,4	На основі аудиторського звіту
8.	ВТБ БАНК	1479	4,3	На основі аудиторського звіту
9.	ОТП БАНК	1391	4,1	На основі аудиторського звіту
10.	ПРИВАТБАНК	940	2,8	Дані банку
11.	КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	917	2,7	На основі аудиторського звіту
12.	УКРГАЗБАНК	550	1,6	Оцінка АУБ
13.	ОЩАДБАНК	489	1,4	Оцінка АУБ
14.	МЕГАБАНК	323	0,9	Оцінка АУБ
15.	АЛЬФА-БАНК	254	0,7	Оцінка АУБ
16.	ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ	178	0,5	Оцінка АУБ
17.	«ПІВДЕННИЙ»	136	0,4	Оцінка АУБ
18.	ПІВДЕНКОМБАНК	121	0,4	Оцінка АУБ

Джерело: складено за даними АУБ і «Простобанк Консалтинг»

Позитивними змінами останніх років є зростання частки кредитів наданих підприємствам сільського господарства з 6,28 до 8,01 % за 2012–2016, у промисловість – з 15,72 до 22,84 %, професійну, наукову та технічну діяльність – з 5,48 до 8,51 %. Зменшилася частка кредитів наданих у будівництво – з 4,31 до 3,45 %, в транспорт з 3,72 до 3,08 %, інформацію та телекомунікації – з 2,05 до 0,67 %.

Специфіка малого та середнього бізнесу визначає його попит на переважно універсальні кредитні продукти, такі як комплексні кредитні схеми,

торговельне фінансування, документарні продукти, послуги «cash-management» тощо, а також кредити, які відрізняються простотою і швидкістю оформлення, насамперед овердрафт.

На основі аналізу практики надання овердрафту малому та середньому бізнесу в Україні встановлено, що ключовою умовою його прибутковості для банку й доступності для позичальника є правильне визначення і вчасне коригування ліміту овердрафту шляхом моніторингу квартальних показників звітності клієнта, а також вдосконалення організації укладання кредитного договору. Тому для розрахунку ліміту овердрафту для МСБ запропоновано застосовувати спрощену методику, що полягає у визначенні максимально допустимого розміру планового дебетового сальдо на рахунку позичальника, що може виникнути протягом операційного дня в результаті перевищення суми платіжних доручень позичальника над залишком на його рахунку у формі частки зарахувань на рахунок (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення ліміту овердрафту для суб'єктів МСБ

Період обслуговування Клієнта в банку	Максимально допустимий розмір планового дебетового сальдо як частка надходжень на рахунок клієнта		
	До 30 %	30–70 %	Більше 70 %
Більше 12 місяців	40 %	45 %	60 %
Від 6-ти до 12 місяців	35 %	40 %	45 %
Від 2-х до 6-ти місяців	30 %	35 %	40 %
Менш 2-х місяців	25 %		

Джерело: складено автором за даними Асоціації банківських експертів малого та середнього бізнесу (SME Banking Club).

Важливим методом зниження ризиків банківського кредитування є вдосконалення методів оцінки кредитоспроможності суб'єктів МСБ, оскільки: існують фактори, які складно кількісно оцінити, зокрема, репутація позичальника, характер взаємовідносин з банком, ступінь диверсифікації бізнесу, галузева специфікація та менеджмент фірми; наявна велика кількість макро- і мікрофакторів, що впливають на рівень кредитоспроможності, зв'язки між ними не завжди можна передбачити і оцінити; не враховується фаза життєвого циклу суб'єкта МСБ; труднощі моніторингу і прогнозування діяльності позичальника; існує проблема недостовірності інформації.

Проведене дослідження сучасних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників – суб'єктів МСБ засвідчило доцільність використання: аналізу грошових потоків, розвитку методів отримання достовірної інформації шляхом формування кредитного досьє на позичальників і використання управлінської звітності, застосування додаткових процедур виїзних перевірок фінансово-матеріального становища підприємства. Ці методи адаптовані до специфіки діяльності малих та середніх підприємств дозволять суттєво знизити ризики їх кредитування.

У третьому розділі «Основні напрями розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні» запропоновано напрями

покращання інституційного та інформаційного забезпечення банківського кредитування малого і середнього бізнесу, розроблено підходи до вдосконалення скорингу, запропоновано дворівневу схему гарантування кредитів суб'єктам малого та середнього бізнесу.

За результатами дослідження систематизовано проблеми, що перешкоджають розвитку банківського кредитування МСБ в Україні, визначено суб'єктів їх вирішення та окреслено основні напрями застосування заходів. До ключових проблем віднесено проблеми нестабільності зовнішнього середовища; недосконалість нормативно-правової бази; нестачу дешевих ресурсів банків для кредитування МСБ; непрозорість діяльності МСБ і неякісну інформацію. Подолати ці проблеми можливо лише об'єднаними зусиллями держави, НБУ, банків і представників МСБ. Забезпечення високого рівня координованості їх дій потребує формування інституційної системи банківського кредитування суб'єктів МСБ на принципах системності та планомірності (рис. 2).

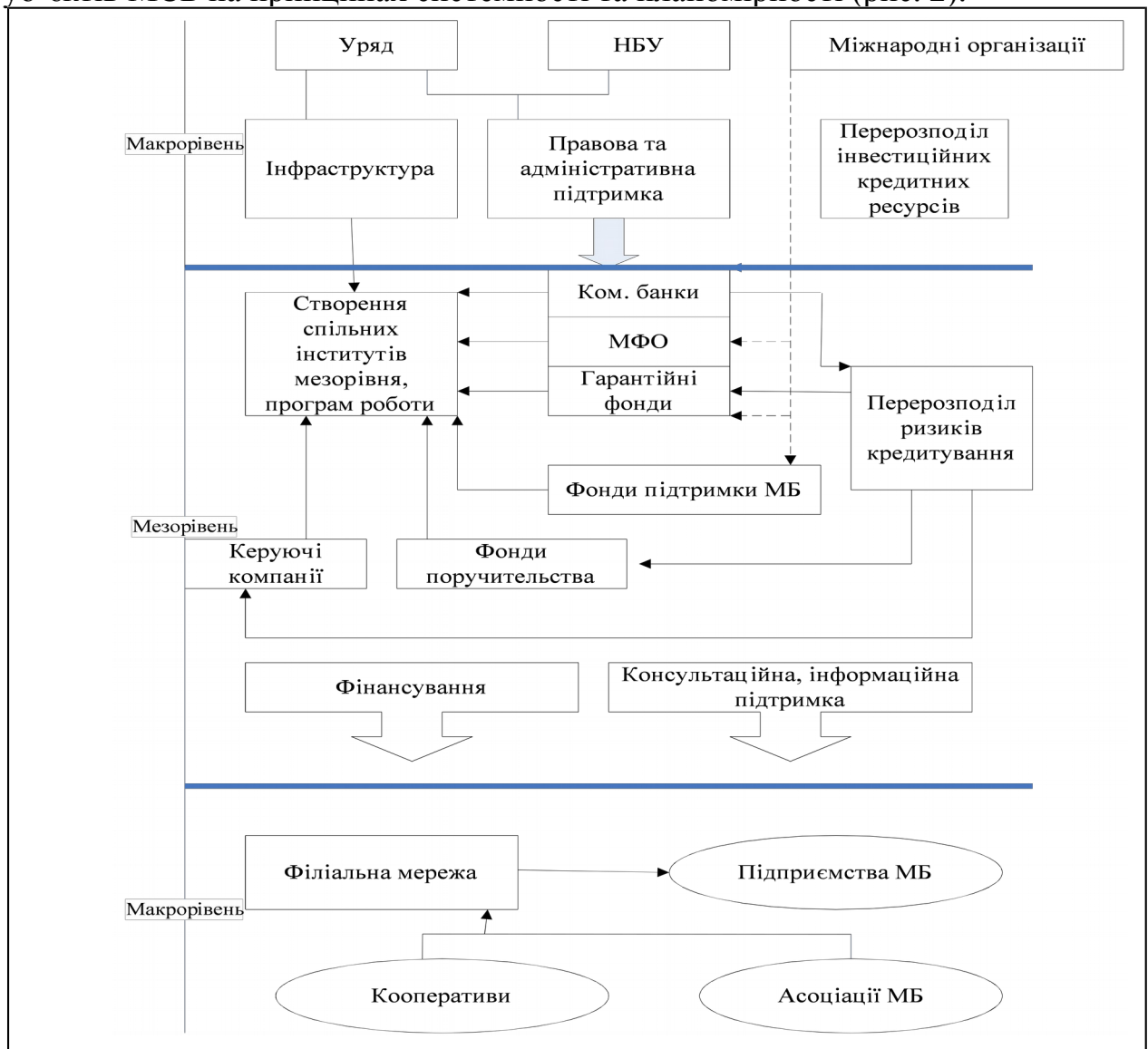

Рис. 2. Інституційна структура підтримки банківського кредитування МСБ
Джерело: складено автором

Покращання інформаційного забезпечення кредитування МСБ лежить в

площині організації планомірного і регулярного збору інформації про фінансовий стан МСБ й сконцентрувати її в одному місці. Для вирішення цього завдання в роботі запропоновано сформувати і реалізувати спеціальну Програму інформаційної підтримки кредитування малих і середніх підприємств під керівництвом Українського фонду підтримки підприємництва.

На цих засадах розширяться можливості вдосконалення методики оцінки позичальника шляхом розробки і застосування банками власних методик фінансової оцінки позичальника, заснованих на управлінській звітності клієнта, що стане основою розвитку практики професійного судження в банках.

У роботі рекомендовано напрями удосконалення методик оцінки банками кредитоспроможності позичальників – суб'єктів МСБ. Для розширення практики винесення «професійного судження» банків обґрунтовано доцільність вдосконалення кредитного скорингу за рахунок включення процедури експрес-моніторингу виникнення кризових ситуацій та врахування фази життєвого циклу позичальника.

Запропоновано використання когнітивного аналізу в процесі скорингу, що дозволить адекватно оцінити кількісні та якісні показники діяльності МСБ на основі складання когнітивної карти, яка показує як фактори ризику, так і причинно-наслідкові залежності між ними.

Перевагами застосування скорингу на основі використання когнітивного аналізу є:

- можливість динамічної оцінки кредитоспроможності підприємств МСБ;
- генерування сфери скорингових оцінок «поганих позичальників», оцінки різних станів ліквідності позичальників, а відтак – різних умов їх дефолту;
- врахування галузевої орієнтації МСБ, що слугує методичною основою для вдосконалення переліку кредитних послуг і порядку формування резерву, а також відбору тих підприємств, що потребують державної підтримки (табл. 3).

На основі урахування позитивних прикладів зарубіжного досвіду в роботі показано переваги розвитку гарантій кредитування МСБ й рекомендовано дворівневу схему гарантійної підтримки кредитування малих і середніх підприємств.

Контргарантійною установою може стати Державний фонд надання гарантій, який шляхом надання контргарантій компенсував би певну частину збитків гарантійної установи на разі невиконання своїх зобов'язань позичальником – малим чи середнім підприємством.

Другим рівнем гарантійних установ можуть бути товариства взаємного гарантування вкладів та гарантійні установи місцевого рівня – що створюються за підтримки органів місцевого самоврядування в рамках реформи місцевого самоврядування.

Бальна оцінка схильності до ризику позичальника суб'єкта малого і середнього бізнесу відповідно до стадій життєвого циклу

Стадія життєвого циклу	Становлення	Бал	Зростання	Бал	Зрілість	Бал	Відродження	Бал	Спад	Бал
Критерій										
Динаміка обороту	Високий	10	Високий	10	Середній	8	Високий	10	Низький	6
Частка реінвестованого прибутку	Середній	8	Високий	10	Середній	8	Середній	8	Низький	6
Фінансові ризики	Високі	6	Високі середні	8	Низькі	10	Низькі	10	Середні високі	7
Наявність менеджерів	немає	6	Немає / починають з'являтися	7	Є	10	Є	10	Є, але знижується свобода прийняття рішення	8
Ступінь регламентації внутрішніх взаємодій	Низький	6	Низький	6	Низький / середній	7	Низький / середній	7	Середній / високий	8
Горизонт планування	короткий	6	Короткий	6	Середній / довгий	10	Середній	8	Короткий	6
Підвладність ризику	Схильність до ризику	6	Схильність до ризику	6	Ухилення від ризику	10	Нейтрально до ризику	8	Ухилення від ризику	10
Інноваційна активність	Висока	10	Висока	10	Середня / низька	7	Середня / Висока	8	Низька	6
Усього по стадії		58		63		70		69		57

Джерело: Складено автором

Формування такої організаційної схеми гарантування кредитів для МСБ сприятиме зниження ризиків його кредитування за рахунок розширення повноважень місцевих органів влади щодо підтримки МСБ.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано розв'язання важливого науково-практичного завдання – поглиблення теоретичних засад й розробка практичних рекомендацій щодо розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. На підставі проведеного дослідження сформульовано ряд висновків і пропозицій, серед яких наступні.

1. На основі дослідження сутності кредитування та особливостей функціонування малого і середнього бізнесу вдосконалено трактування економічного змісту поняття «банківське кредитування малого та середнього бізнесу» за рахунок акцентування уваги на тому факті, що в процесі руху позичкової вартості між банком і малим підприємством складаються не тільки фінансово-кредитні, а й економічні відносини. Це вимагає застосування спеціальних методик кредитування, що включають консультування, гарантування, інформаційну підтримку тощо). Таке розуміння банківського кредитування МСБ дозволяє охопити науковим пошуком широкую сферу

відносин між ним й банком, сконцентруватися на вдосконаленні методик кредитування, застосування яких дозволить покращити оцінку кредитоспроможності позичальника і мінімізувати ризики банку.

2. Аналіз особливостей функціонування малого і середнього бізнесу на різних фазах життєвого циклу виявив зміну ризиків та потреб у кредитних коштах. Цей факт використано в процесі удосконалення класифікації методів кредитування, підходів до оцінки кредитоспроможності та визначення характеристик кредитного продукту, що надаються на окремих стадіях життєвого циклу підприємства. Врахування в якості критерію фази життєвого циклу розвитку підприємства дозволило запропонувати перелік стандартних кредитних продуктів банку для малих і середніх підприємств, знизити ризики його кредитування, і таким чином, підвищити зацікавленість банків у розвитку даного напрямку кредитування.

3. У процесі аналізу зарубіжного досвіду визначено базові проблеми кредитування малого і середнього бізнесу та проаналізовано шляхи їх вирішення. Зокрема виявлено потужну роль держави у їх подоланні шляхом надання гарантій, консультаційних послуг, субсидування процентної ставки, створення бізнес інкубаторів тощо. Обґрунтовано можливість адаптації світового досвіду розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу до реалій України в частині розробки державних програм підтримки кредитування, і вдосконалення механізму розподілу ризиків між різними інститутами підтримки малого бізнесу (досвід США, Китаю та Японії); розвитку інституту гарантій (за прикладом Франції); створення спеціалізованої державної установи для страхування кредитних ризиків та надання консультацій (досвід Німеччини); формування мережі регіональних та спеціалізованих банків для роботи з суб'єктами малого і середнього бізнесу.

4. Дослідження динаміки та структури кредитування малого і середнього бізнесу в Україні засвідчило низку проблемних моментів, а саме: слабкість охоплення кредитуванням сегмента МСБ (80 % усіх малих підприємств не використовують позики і кредити); відсутність кореляції між рівнем рентабельності та обсягом наданих кредитів у поточному періоді за поступового зростання коефіцієнта кореляції між обсягом наданих кредитів і капітальними інвестиціями, що визначає потенціал зростання прибутків у майбутньому; у структурі наданих кредитів домінують підприємства оптової і роздрібно торгівлі, що не сприяє модернізації економіки; зниження диверсифікації умов наданих кредитних продуктів, що відповідає зростанню попиту МСБ на переважно універсальні кредитні продукти, вдосконалення стратегій ризик-менеджменту банків, зокрема шляхом використання автоматизованих скорингових систем і комплексного обслуговування. Досить консервативний підхід до впровадження пільгових програм кредитування та жорсткі вимоги до заставного забезпечення МСБ; відсутність спеціалізованих банків для кредитування малого і середнього бізнесу.

5. Під час аналізу структури кредитів, наданих малим і середнім підприємствам, виявлено, що кредити переважно спрямовуються лише на цілі

поточної діяльності (насамперед, на поповнення оборотних коштів). Це визначає домінування у структурі кредитного портфелю такого виду як овердрафт. Для підвищення його доступності для підприємств необхідно передбачити при укладанні договору про відкриття банківського рахунку підписання угоди про овердрафт. Для зниження його ризиків та вдосконалення розрахунку ліміту за результатами перевірки фінансової звітності підприємства на наявність «Стоп-Факторів» доцільно доповнити модель розрахунку ліміту овердрафту ймовірнісною моделлю настання дефолту, також надавати овердрафт відповідно до обороту по рахунках підприємства в різних валютах, розглянути можливість не виключати з обороту безготівкових грошових коштів по розрахунковому рахунку позичальника суму, які перевищують 20 % загального обсягу коштів, що надходять від одного контрагента, включати до розрахунку ліміту овердрафту надходження коштів від продажу векселів банку.

6. За результатами дослідження нормативних методик НБУ і порівняльного аналізу практики оцінки вітчизняними банками кредитних ризиків великих та малих підприємств виявлено неоднорідність інформації; що надається малими підприємствами. Це веде до не завжди адекватного відображення ризиків у значеннях фінансових коефіцієнтів, визначає нерозвиненість методів оцінки кредитоспроможності суб'єктів МСБ на ранніх стадіях їх діяльності. З'ясовано, що основними факторами ефективного застосування методів оцінки кредитоспроможності слугує наявність інформації про позичальника, рівень кваліфікації банківських працівників і час, витрачений на прийняття рішення. Для підвищення якості оцінки кредитних ризиків слід приділити увагу розвитку професійного судження банку, що лежить в площині врахування якісних чинників, оцінки неформалізованих показників анкетного типу, використання управлінської інформації.

7. Для підвищення ефективності оцінки кредитоспроможності позичальника необхідно удосконалити кредитний скоринг шляхом впровадження у його алгоритм процедури експрес-моніторингу виникнення кризових ситуацій відповідно до фази життєвого циклу позичальника. Обґрунтовано доцільність використання когнітивного аналізу, що дозволить адекватно оцінити не лише кількісні, а й якісні показники діяльності МСБ на основі складання когнітивної карти, що показує як фактори ризику, так і причинно-наслідкові залежності між ними. Це дозволить згенерувати сферу скорингових оцінок «поганих позичальників», що слугуватиме розвитку методів оцінки ризиків.

8. Обґрунтовано, що серед проблем, які перешкоджають розвитку кредитування МСБ в Україні, наступні: нестабільність зовнішнього середовища; недосконалість нормативно-правової бази; матеріально-фінансові проблеми банківської системи, падіння рентабельності підприємств, недостовірність інформації, короткий період прогнозування, що перешкоджає розвитку інвестування. Вирішити їх можливо лише об'єднаними зусиллями держави, НБУ, банків і представників малого і середнього бізнесу в рамках формування системи кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу, яка включатиме

три підсистеми – фундаментальну (стратегічна і базова складова), економіко-технологічну та організаційну, що включає управлінську і інформаційно-аналітичну складову. На цих засадах розроблено схему інституційної структури банківського кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу, що ґрунтується на принципах системності та планомірності. Відповідно до повноважень органів державного регулювання, НБУ та банків окреслено напрями застосування ними заходів, що сприятимуть розвитку кредитування МСБ.

9. Підвищення обґрунтованості банківських рішень потребує вдосконалення інформаційне забезпечення кредитування малого і середнього бізнесу шляхом розробки Програми інформаційної підтримки кредитування малих і середніх підприємств. Збір інформації повинен проводитися за трьома напрямками: отримання на систематизація інформації про підприємства, які потребують кредитів, виділення та аналіз окремих груп показників, що характеризують їх фінансове становище, проведення на регулярній основі опитувань малих і середніх підприємств за двома вибірками – тих підприємств, які скористалися державною кредитною підтримкою, і підприємств, які такої підтримки не мали. Реалізація на практиці запропонованих заходів дозволить як покращити умови для розвитку банківського кредитування МСБ, насамперед, у частині інформаційного та інституційного забезпечення цього процесу, так і надасть можливість оцінити ефективність державних заходів його підтримки.

10. Для посилення державної підтримки кредитування МСБ необхідно сформуванню дворівневу систему гарантійної підтримки кредитування малих і середніх підприємств. За результатами дослідження досвіду зарубіжних країн доцільно створення на першому рівні контргарантійної установи, якою може стати Державний фонд надання гарантій, що компенсувати частину збитків гарантійної установи на разі невиконання своїх зобов'язань позичальником – малим чи середнім підприємством. На другому рівні функціонуватимуть товариства взаємного гарантування вкладів та гарантійні установи місцевого рівня, що створюються за підтримки органів місцевого самоврядування. Формування такої дворівневої структури гарантування кредитів для МСБ сприятиме зниженню ризиків кредитування малого бізнесу і його розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях

1. Донець О. Б. Овердрафт як інструмент кредитування банками малого та середнього бізнесу в Україні / О. Б. Донець // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету : зб. наук. праць. – 2014. – № 26. – С. 169–178, (0,9 друк. арк.)
2. Донець О. Б. Взаємозв'язок проблем банківського і реального секторів економіки України / О. Б. Донець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2015. – № 10. – С. 239–242. (0,4 друк. арк.)
3. Донець О. Б. Банківська стратегія кредитування малого і середнього бізнесу [Електронний ресурс] / О. Б. Донець // Глобальні та національні

проблеми економіки № 7, 2015. – С. 686–690. – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua>

4. Донець О. Б. Напрями активізації банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / О. Б. Донець // Східна Європа: економіка, бізнес та управління ДВНЗ «Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – 2016. – № 3. – С. 205–209. – Режим доступу: <http://easterneurope-ebm.in.ua/index.php/3-2016-ukr>

5. Донець О. Б. Формування системи гарантування кредитів малим та середнім підприємствам / О. Б. Донець // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя. – 2016. – Вип. 6(06). – Частина 2. – С. 94–98. (0,5 д.а.)

6. Донець О. Б. Вдосконалення скорингу як методу оцінки кредитних ризиків малого і середнього бізнесу / О. Б. Донець // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя. – 2017. – Вип. 3(09). – С. 107–111. (0,9 друк. арк.)

у наукових фахових виданнях України, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах

7. Донець О. Б. Система кредитування малого і середнього бізнесу / О. Б. Донець // Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький». – 2016. – № 29/2. – С. 531–536. (*база цитування SCOPUS, EBSCOhost, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, Central and Eastern European Online Librar*) (0,6 друк. арк.)

у зарубіжних виданнях

8. Донець О. Б. Бізнес-процеси банку: оцінювання та управління ефективністю / О. Б. Донець // Scientific letters of academic society of Michal Valudansky, 2015. – № 5. – С. 134–136. (Словаччина).

в інших виданнях

9. Донець О. Б. Оцінка кредитоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу / О. Б. Донець // Регіональна економіка та управління : Науково-практичний журнал. – Запоріжжя, 2015. – № 1. – С. 53–58. (0,2 д.а.)

10. Донець О. Б. Нестабільність банківської системи України: причини і шляхи виходу / Я. В. Белінська, О. Б. Донець // «Економіка в сучасних умовах: стан, проблеми та пошук шляхів їх подолання» : Міжнародна науково-практична конференція (Львів 26–27 червня 2015). – ГО „Львівська економічна фундація. У 2-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2015. – Ч. 2. – С. 67–70. (0,15 д.а.) (*Особистий внесок автора: полягає у визначенні факторів нестабільності фінансового стану банків та оцінці їх впливу*)

11. Донець О. Б. Виконання вимог Базель III банками України / О. Б. Донець // «Проблеми сучасної економіки» : IX Міжнародна науково-практична конференція (м Запоріжжя 11–12 грудня, 2015). – Запоріжжя: ГО „СІЕУ”, 2015. – Ч. 3. – С. 20–23. (0,1 д.а.)

12. Донець О. Б. Банківська криза в Україні: причини, наслідки для реального сектора та шляхи подолання / О. Б. Донець // «Банківський та реальний сектор економіки: фінансово-економічні аспекти взаємодії та

перспективи розвитку» : Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Тернопіль 24 березня, 2015). – Вектор. – Тернопіль, 2015. – С. 137–139. (0,2 д.а.)

13. Донець О. Б. Складові системи кредитування малого і середнього бізнесу / О. Б. Донець / «Економіка в контексті інноваційного розвитку : стан та перспективи» : Міжнародна науково-практична конференція (м. Ужгород, 12–13 лютого 2016). – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Ч. 2. – С. 157–159. (0,2 д.а.)

14. Донець О. Б. Оцінка кредитоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу / О. Б. Донець // «Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин» : Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса 23–24 вересня, 2016). – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. – С. 143–145. (0,15 д.а.)

15. Донець О. Б. Аналіз кредитного ризику в кредитування малого та середнього бізнесу / О. Б. Донець // International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: Conference Proceedings, April 29, 2016. – Riga: Baltija Publishing. – PP. 261–262. (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Донець О. Б. Кредитування малого і середнього бізнесу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2017.

В дисертації розроблено теоретичні основи й надано практичні рекомендації для розвитку кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. Розширено змістовне наповнення поняття «банківського кредитування малого і середнього бізнесу». На відміну від попередніх визначень акцентовано увагу на тому факті, що специфіка діяльності малого і середнього бізнесу виводить його кредитування за межі суто фінансових відносин і зумовлює необхідність використання спеціальних процедур. Удосконалено класифікацію методів та інструментів банківського кредитування малого і середнього бізнесу за рахунок використання в якості критерію фази життєвого циклу малого та середнього підприємства, що дозволяє краще оцінити ризики кредитування. Розвинено концептуальні підходи до розвитку системи кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу шляхом виділення трьох її підсистем – фундаментальної, економіко-технологічної та організаційної, що слугувало науковою основою для системного вирішення завдання розвитку кредитування МСБ в Україні.

Запропоновано підходи до вдосконалення організації процесу надання овердрафту суб'єктам малого і середнього бізнесу шляхом застосування ймовірнісної моделі настання дефолту і врахування «стоп-факторів». Вдосконалено метод кредитного скорингу суб'єктів малого і середнього бізнесу за рахунок включення до його алгоритму процедури експрес-моніторингу ймовірності виникнення кризових ситуацій та використання когнітивного аналізу на основі складання когнітивної карти, що демонструє як фактори ризиків, так і

причинно-наслідкові залежності між ними. Запропоновано розвиток системи гарантійної підтримки і впровадження спеціальної Програми інформаційної підтримки кредитування малих і середніх підприємств, що сприятиме зниженню ризиків їх кредитування.

Ключові слова: кредитування, малий і середній бізнес, банки, кредитні ризики, овердрафт, скоринг, кредитні гарантії.

АННОТАЦИЯ

Донец А. Б. Кредитование малого и среднего бизнеса. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Университет государственной фискальной службы Украины. – Ирпень, 2017.

В диссертации разработаны теоретические основы и практические рекомендации для развития кредитования малого и среднего бизнеса в Украине. Усовершенствовано понимание экономического содержания понятия «банковское кредитование малого и среднего бизнеса», под которым предложено понимать совокупность финансово-экономических отношений, которые возникают в процессе движения ссудного капитала между банками и малыми и средними предприятиями. В отличие от предыдущих определений акцентировано внимание на том факте, что специфика деятельности малого и среднего бизнеса выводит его кредитования за рамки финансовых отношений и вызывает необходимость использования специальных методик, разработка которых определяет направления научного решения задачи активизации банковского кредитования МСБ. Улучшено классификацию методов и инструментов банковского кредитования малого и среднего бизнеса за счет использования в качестве критерия фазы жизненного цикла малого и среднего предприятия, что позволяет лучше оценить риски кредитования.

Предложены подходы к совершенствованию процесса предоставления овердрафта субъектам малого и среднего бизнеса путем применения вероятностной модели наступления дефолта и учета «стоп-факторов» (убыточности заемщика; величины чистых активов). Усовершенствовано методику определения лимита овердрафта на основе мониторинга дебетового сальдо на счете заемщика, что позволит снизить риски.

Разработаны направления совершенствования информационного обеспечения банковского кредитования малого и среднего бизнеса путем разработки специальной программы информационной поддержки кредитования, что позволит расширить объем и улучшить качество финансовой информации.

Ключевые слова: кредитование, малый и средний бизнес, банки, кредитные риски, овердрафт, скоринг, кредитные гарантии.

ANNOTATION

Donets O. B. Lending to small and medium businesses. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of a candidate of economic sciences (doctor of philosophy) in specialty 08.00.08 „money finance and credit”. – The University of the State Fiscal Service of Ukraine. – Irpin, 2017.

Small and medium-sized businesses play an important socio-economic role in the functioning of the country's economic system. One of the main obstacles to the development of small and medium-sized businesses is the lack of own funds, which exacerbates its need for borrowed resources, first of all, in bank loans. On the basis of the essence of bank lending and the peculiarities of the functioning of SMEs, the interpretation of the economic essence of "bank lending to small and medium business" was improved by focusing on the fact that in the process of moving the loan value between the bank and small business, not only financial, but also economic a relationship requiring the use of special methods of lending (counseling, guaranteeing, doing business, etc.). Such understanding of bank lending to SMEs will increase the scope of relationship between them and the bank and determine the need for development of special methods of lending, the application of which will improve the assessment of the borrower's creditworthiness and minimize the risks of the bank.

Analysis of the peculiarities of the functioning of small and medium-sized businesses at different stages of the life cycle revealed an appropriate change in the risks and needs of credit funds. This was used to improve the classification of SME lending methods, approaches to assessing creditworthiness and define the characteristics of a credit product at individual stages of the company's life cycle. This approach allows us to form a list of standard bank loans for SMEs, to reduce the risks of its lending and to increase the interest of banks in the development of this area of lending.

Analysis of SME lending by domestic banks reveal that, in recent years, loans are mainly directed only to current business activities (to replenish working capital), which determines the domination of short-term loans, in particular overdraft. In order to simplify the organization and reduce the risks of its provision, it is proposed to foresee the possibility of signing an agreement on overdraft when entering into an agreement on opening a bank account based on the results of an audit of the company's financial statements for the presence of „Stop-Factors”, supplementing the model for calculating the overdraft limit by a probabilistic model of default of the borrower, to the turnover of the accounts of enterprises in different currencies, consider the possibility not to exclude from circulation cashless funds. The amount of the current account of the borrower, which exceeds 20 % of the total amount of funds received from one counterparty, shall be included in the calculation of the overdraft limit for the receipt of funds from the sale of bank bills.

According to the results of research of the domestic banks practice and the methodology of the NBU for assessing the credit risks for large and small enterprises, the peculiarities of the process of assessing the creditworthiness of the borrowers – SME entities by domestic banks were identified, namely: heterogeneity of information; not always adequate reflection of risks in the values of financial ratios, underdeveloped methodology for assessing the creditworthiness of SMEs in the early stages of their activities. It is revealed that the key limitation of the application of certain methods of credit assessment is the availability of information about the borrower, the level of qualification of bank employees and the time spent on the decision. To improve the quality of credit risk assessment, it was proposed to develop

methods for assessing the creditworthiness of borrowers – SME entities on the basis of a professional judgment of the bank, which lies in the plane of taking into account qualitative factors, taking into account non-formalized indicators of questionnaire type, managerial information. It is proposed to improve credit scoring by introducing an emergency monitoring procedure for crisis situations in accordance with the life cycle of the borrower. The expediency of using cognitive analysis is substantiated, which will allow to estimate adequately quantitative and qualitative indicators of activity of the SME on the basis of drawing up of a cognitive map, showing both risk factors, and causal-consequential dependencies between them. This will generate a scorecard of bad borrowers.

Keywords: lending, small and medium business, banks, credit risks, overdraft, scoring, credit guarantees.

Підписано до друку 02.11.2017 року. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Друк офсетний.

Друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.

Зам. № _____

Видруковано в Університеті державної фіскальної служби України
08201, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31